

politika u muškom svetu

en okli

Posle rata, postalo je pravilo imati po jednu ženu u svakom vladinom kabinetu, nalik onim reklamama za zvono sa zvukom gong-a na ulaznim vratima koje poručuju da svaki dom treba da ima po jedno. [bivši član parlamenta Shirley Williams, »Guardian« od 30. oktobra 1979.].

Naša politika počinje sa osećanjima... Politička jedinica u okviru koje možemo otkriti, deliti i istražiti svoja osećanja je mala grupa. Povećanje naše kolektivne svesti nije proces koji započinje i završava se, već je trajan i nužno dat golemi pritisak na nas na svakom mestu da se odrekнемo vlastitih opežanja...»

(San Francisco Redstockings/Crvene čarape San Franciska, 1968., str. 285–6)

Značaj za naše razumevanje žena i politike je onaj naglasak koji se stavlja na važnost administrativnog (upravnog) delovanja, i pomoći kojeg se oblici političkog delovanja uključujući i izraze moći, kao što su manipulacija, obmane, uticaj, govorkarja, posedovanje, zastrašivanje promenom običaja, vraćanje čarobnjaštvo, ili samoubistvo, smatraju manje važnim i stoga se svrstavaju u drugarazredne teme u okviru izučavanja politike. (Tiffany/Tifani, 1978., str. 45)

La je posle 6. oktobra 1789. i povratka kraljevske porodice u Tiljerije. *Si-gurno je jedno: ovde smo zatvoreni, moj brat to ne shvata, ali vreme-nom će uvideti.* Bila je zatvorena u hramu sa citavom porodicom. Uskoro, kad je kralj pogubljen a Marija Antoaneta prebačena u tamnicu, ona jedina nije izgubila hrabrost. Molila se. Na dan 20. floreala godine II (9. maja 1794), u sedam uveče gospodin Mone, husar, došao je radi poslednjeg saslušanja:

— Jeste li sa poslednjim tiraninom kovali zaveru protiv sigurnosti i slobode francuskog naroda?

— Ne znam koga tako nazivate, ali uvek sam želela samo sreću Francuza.

Desetog ih je bilo dvadeset četvoro u dvokolicama, dvadeset četvoro u podnožju gubilista gde se popela poslednja. Pre nego što bi palo sećivo, osudeni su jedan za drugim prilazili da joj se poklone i da joj poljube ruku. Videla je kako se kotrijaju glave svih njih. Sigurno je najteže, proći tuda poslednja.

MARIJA ANTOANETA (1755—1793)

Pogubljena kraljica Francuske, nezaobilazna ličnost iz istorije Revolucije. Marija Antoaneta još uzbukava strasti. Mržnju ili obozavanje. Uzásne optužbe za rodoskrnuće i njenu smrt na gubilistu izazivaju takvu samostot da je neki smatraju za mučenicu i sveticu. Za druge, ona ostaje »Austrijanka«. Jer, u doba kad se odanost preokretala, kad se iskivala ideja otadžbine, ona koja je imala porodične veze sa »neprijateljima« onoga što više nije bilo kraljevstvo nego mlađa republika, bila je optužena za izdaju. Ni dva veka nisu smirila te virove.

Loš je predznak što se Marija Antoaneta Žozefa Žana od Lorene, austrijska nadvojvotkinja, rodila na dan kad je strašan zemljotres razorio Lisabon. U četrnaestoj godini, kći nemackog cara Franje I i carice Marie Terezije od Madarske i Česke, Marija Antoaneta se udaje za francuskog prestolonaslednika kome je sesnaest godina. Sudbina šalje i drugo upozorenje: tokom vatrometa kojim je zatvarano slavlje jedna tričina se ruši a pod njom je izdahnuo više stotina Parizana. Desetog maja 1774. Lu XVII stupa na presto, Marija Antoaneta postaje kraljica Francuske. Smesta ju je oklevetao Dvor koji je trebalo da joj bude oslonac, zatim je postala meta narodnih uvreda i predmet poruge. Masa je vreda. Karikaturisti je sramote. Kruže prostačke optužbe na njen racun. Francuzi su je mogli voleti. No, upućanici su se okretili, i dve godine posle kralja ona koja je nesumnjivo imala više energije od njega, penje se i sama na gubiliste.

GOSPODA ROLAN (1754—1793)

Manon Žan Fliron bila je ozbiljno i povućeno dete. Strasna u čitanju i učenju, ona koju je Misle nazvao »čerkom Rusoa, legitimijom od onih koje su izašle ispod njegovog pera«, citala je Dekarta, Didroa, Helvecija i zanimala se za metafiziku. U dvanaestoj godini želela je da postane pobožna. Godine 1775. umalo ju je ubila tuga zbog majčine smrti. Zatim, starajući se o ocu (zauzetom rasipanjem poseda sa ljubavnicom), živi u nežnom prijateljstvu sa Rolandom. No kad je zatratio njenu ruku Fliron je jasno odbila. Manon je ipak pre svega slušala očeve naloge i ipak je 1780. odlučila da pristane. Imala je tada dvadeset šest godina, a

Rolan četrdesetšest. Od tada, ona ga prati i u provinciju i u inostranstvo. Pad Bastilje ju je ispunio »revolucionarnim odusevljenjem«. Posle 10. avgusta, Rolan je ušao u ministarstvo, a ona je u poslovima država tako aktivno sudjelovala da je Danton, Razdražen, rekao: »Ministar unutrašnjih poslova, to je ona!«

Pala je zajedno sa žirondincima. Trideset prvog maja 1793. izdat je nalog za Rolanovo hapšenje. Imala je hrabrosti da izade pred Konvenциju da bi podnula žalbu protiv te mere. Zatvorena u Opatiji iste noći, puštena 23. juna, opet zatvorena sutradan uz krajnji sadizam, sprovedena u Sv. Pelagiju, prebačena u tamnicu, osudena je kao »saucēsnica u zaveri protiv jedinstva i nedeljivosti Republike, slobode i bezbednosti francuskog naroda«. Penjući se na gubiliste uživkнуla je: »Slobodo, koliko je zločina počinjeno u twoje ime!«

UDOVICA SIMON (1745—1818)

Kad je susrela Antoana Simona, udovca, bankrotiranog, šeprtlju, promašenog i jednog, Mari-Žana Aladama tada više nego četrdesetogodišnjakinja (on je bio devet godina stariji), postavila se prema njemu vrlo milosrdno. Primala je malenu penziju koju joj je ostavila trgovkinja vinom koja ju je otrhanila. Uzaje se za Simona 15. maja 1788. u crkvi Sen-Kom. Oboje poneti revolucionarnim zanosom postaju izuzetni rođuljubi. Simon se ističe kao marljiv, ali ne može biti biran jer je bio pao pod stecaj. Što se tiče Mari-Žane, posle borbi od 10. avgusta 1792. ona neguje ranjene Marselje koji su preneti u samostan Kordelije. Posle kraljevog pogubljenja 31. jula 1793. »sin Kape« oduzet od Marije Antoanete, poveren je Simonu koji ne stiže da se stara o detetu i traži pomoć od žene. Isto ih zatvorenih i vlažnoj kuli, dete i njegovi tamničari u istim lancima. Simon uči Lui-Sarla kletvama, psovskama, daje mu da piće i puši. Mari-Žana pati zbog neljudskog postupanja prema dečačiću, kupuje dva pileteta »da ga malo razonodi«, smanjuje zastore na prozorima (uzalud, naredeno je da se poprave), dobija za njega toplu odecu. No, ne može podneti zatočeništvo. Oboleva i pada u postelju. Simonovi tada dobijaju dozvolu da napuste kulu da bi se nastanili u stajama. Osuden na apsolutno čudovišnu izolaciju, »mali kralj« je verovatno podlegao. Ali šire se glasine o njegovoj otmici. Legenda o Luj XVII počinje. Simon je pogubljen kad i Robespier.

Nije bila održiva nikakva ozbiljna optužba protiv njegove udovice, pustaju je i šalju je medu Neizlečive, 12. aprila 1796. Ona tamo provodi dvadeset dve godine pre no što će umrijeti. Čitavog života ostaje u čvrstom uverenju da je »mali Šar« živ i da mrtvo dete u Hramu nije bilo Luj XVII.

GOSPODA DE STAL (1766—1817)

Kći ministra Luja XVI i Sizan Kiršo, protestantkinja iz Vodoa, Žermina Nekera je izuzetno dete. Susreće u salonu svoje majke sve koji blistaju i koji imaju ime. Sa jedanaest godina komponovala je Pohvale, a sa petnaest je napisala komentar »Duka zakona«. Godine 1786. uzaje se za barona de Stal-Holstajna, ambasadora Švedske u Parizu. Ima troje dece. Obdarena izuzetnom inteligencijom i očiglednom zavodljivošću, primičena je na Dvoru. Ali, ako je stala uz ideje revolucije, njen otac se po-

Politika je, prema tradicionalnoj definiciji, »nauka i umeće upravljanja, nauka koja se bavi oblikom, organizacijom i upravnim aparatom države... i uređivanjem njenog odnosa sa drugim zemljama« (OED). Reč je izvedena iz latinskog »politicus«, što znači gradansko ili civilno. Kao što i ova izvedenica nagovještava, svako ko učestvuje u politici mora prvo biti priznat kao građanin države. Žene su se dugo borile da steknu prava i dužnosti građana. Ta bitka još nije dobijena, jer je status žene u društvu i dalje određen jenom funkcijom u porodici (kako stvarnom tako i prepostavljenom) na način koji ne važi za muškarce. Stoga je donekle glupo postavljati pitanje koje se uvek iznova javlja, zašto udeo žene u političkim procesima još uvek nije izjednačen sa udelom muškaraca u Britaniji, Severnoj Americi i drugim modernim političkim državama. Zašto bi bio?

U ovom poglavju će se osvrnuti na pitanje dokle su žene došle kao glasaci i ostali kontrolori političke moći u vlasti. Drugi deo poglavljiva razmatra širu definiciju politike pomenutu u drugom citatu sa početka ovog poglavljia: ideja da je lično iskustvo potlačene grupe politički znacajnije od pitanja ko glasa za koga, i koje vrste su genitalije predsednika vlade. Ova alternativna definicija politike omogućava nam zapravo da vidimo da su žene u ogromnoj meri moćne u većini društava (citat 3). Kontekst i načini na koji je rasporeden veći deo moći koju su žene imale kroz istoriju, ne samo da nam pomažu da shvatimo zašto politika u užem smislu nije popularno žensko polje delovanja, već takođe bacaju

svetlo na dve središnje teme ove knjige: prvo, šta je to »potisnutost žene« (opresija), i je li ona univerzalna? Drugo, kako same žene doživljavaju u stvarnosti svoju ograničenost na »nepolitičku« privatnu i muškom dominacijom obeleženu oblast porodice?

MUŠKA POLITIKA

Odnosi Kanade sa Britanijom naći će se uskoro u rukama dve žene. Gđa Jean Wadds (Dzin Vads) preuzima u januaru dužnost visokog komesara u Londonu, i podnosiće svoje izveštaje ministru spoljnih poslova u Ottavi, Flori MacDonald...

Gđa Wadds, kojoj je sada 59 godina... potiče od bogate i čistokrune loze torijevaca/konzervativaca. Njen otac, W. Earl Rowe, je bio voda Konzervativne partije Ontario i savezni ministar u vlasti 1930. godine. Njen prvi muž bio je član parlamenta 33 godine, i posle njegove smrti ona je predstavljala isti seoski okrug države Ontario u skupštini tokom deset godina sve do ubedljive pobede liberala 1968.

Međutim, ona nije feministkinja. Prošlog vikenda je izjavila: »Shvatila sam da mi je takozvani ženski pokret pomalo stran.« (Guardian, 15. oktobar 1979.)

Ovaj odjeljak ilustruje tri karakteristike žena političara danas. Prvo, čini se da one nisu feministkinje po svojim motivima. Drugo, teže ulasku u politiku stopama svojih očeva ili muževa (s dužnim poštovanjem

Emmelini Pankhurst, Indri Gandhi, itd. vidi Chamberlain, 1973, u vezi sa sličnom situacijom u SAD). Treće, one nisu posebno spremne da se priklone programima levih partija.

Sve tri pomenute karakteristike uveliko će iznenaditi onu gospodu (i dame) koji se suprotstavljali davanju ovakve dozvole ženama pre više od pola veka. Standardna tema u govorima antisifražetista sa obe strane Atlantika bila je teza da, dati ženama pravo glasa znači pokrenuti radikalni preobražaj celokupnog političkog sistema: zaista strah od snage ženskog glasačkog bloka bio je glavni razlog što zakon iz 1918 nije dao glas ženama pod istim uslovima kao muškarcima (Harrison, 1978).

U stvari, kada su žene počele da glasaju to skoro da nije donelo nikakvu promenu. Proučavanja glasačkih rezultata u SAD, Britaniji i mnogim drugim zemljama pokazuju manje verovatnina da će žene glasati nego muškarci (Jacquette, 1974.). Iako su žene u Egiptu dobiti pravo glasa 1956., u izborima 1971. bilo je samo 10 posto ženskih glasova. To je

oblicima javne uprave. Tingsten (1975) nalazi da su žene u Weimarskoj republici podržavale partije centra do 1933. kada se njihovo poverenje okrenulo Nacističkoj partiji. U Španiji, žene su dobiti pravo glasa posle pobede leve republikansko-socijalističke koalicije 1931., a na izborima 1933. partie desnice i desnog centra dobiti su značajno povećanje broja glasova: »Vode revolucije su otkrile da je veći deo žena u Španiji bio protiv njih nego za njih« (Gosnell, 1948. str. 68). U zemljama kao što su SAD i Britanija, gde ideološke razlike među partijama mogu da se smatraju relativno malim, može se naći manje podrške stavu da su žene više okrenute partijama desnog krila. Proučavanja Banburyja, gradića u regionu Oxfordshire, pokazala su manje razlike u glasačkom ponasanju utoliko što su žene češće glasale za Konzervativce od muškaraca (Stacey et al., 1975.; Stacey, 1960). Analiza Stana Taylora (1978) bavila se glasačkim ponašanjem žena manuelnih radnika u opštih izborima u Britaniji 1970. i otkrila je vezu između zaposlenosti i glasačkog izbora. Žene zaposlene na fizičkim poslovima bile su sklene glasanju za Labu-

vlači u Švajcarsku, u Kope. Ona nastavlja okupljanja u salonu, ulica de Bak, sve do 1792. i povezuje se sa Talejranom, tada ljubavnikom gospode de Flao. Te godine napušta Francusku. Vraća se posle Robespjeroovog pada. Sumnjava vlastima, vraća se u Kope, dolazi opet, sve dok je Bonapart ne proteruje na 40 milja od Pariza. Godine 1794. susreće Benzame na Konstana sa kojim ulazi u burnu vezu do 1808. godine. Počela je da objavljuje: »O uticaju strasti na sreću pojedinaca i nacija« (1796). »O angažovanju književnosti i njenim odnosima prema društvenim ustanova« (1800). »Delfina« (1802). »Korina« (1807). Tokom njenih brojnih putovanja sreće Getea, Šilera, Vilanda, ali kada napiše delo »O Nemačkoj«, sve primerke zaplenjuje joj Napoleonova policija. U Kopeu ona se tajno udaje za Džona Roka, dvadeset godina mlađeg. (Ostala je udovica 1802). Nastavlja da putuje neumorno, kuge zaveru protiv Napoleona koji ju je prinudio na progonstvo. Vraća se u Pariz u vreme Restauracije ali umire pre objavljuvanja njenih poslednjih dela: »Razmatranja o glavnim dogadajima Francuske revolucije« (1818), i »Deset godina progonstva« (1821).

GOSPODA TALIJEN (1773—1835)

Ona, koja je bila jedna od najlepših žena svog vremena, Te-reza Kabaris, kći osnivača banke Sen-Sarl u Madridu, udata je sa četrnaest godina za markiza od Ven de Fontenea, raskalašnika starijeg dvadesetdvode godine od nje, od koga se razvela čim je to bilo dozvoljeno. Čekajući, dok je on otvoreno izdržavao ljubavnice, oduševljavala se Revolucijom i primala mnoge poslanike. No uskoro, zbog pretinja njoj kao aristokratkinji i strankinji (otac joj je bio naturalizovani Španac), proterana iz Pariza kao državljanka sile u ratu sa Francuskim, sklonila se u Bordo gde je imala rodake i verovala da je na sigurnom. Uhapšena usred noći i bačena u užasnu tvrdavu l'A. pozvala je Talijena upomoć i postala ljubavnica »rimskog prokonzula« koji je upravljao gradom. Zadobila je milost za mnoge, ne tražeći zahvalnost od onih koji su joj dugovali život a smatrali je bludnicom. Učinila je da se glijotina ukloni sa očiju javnosti. Zbog pretinja, Talijen se vraća u Pariz. Pratila ga je. Uhapšena i potajno zadržana na Robespjeroovo naredenje, bolesna, na tri dana pre no što je izveden pred sud, pisala je ljubavniku da je slabio što je pušta da umre. Da bi je spasio, i spasio ujedno i sebe, Talijen je svrgnuo Robespjera. Prozvana Notr-Dam od Termidora (Bogorodica Termidorska), ona koja je učinila da se otvore zatvor u udalu se za svog spasioča, razvela se, i posle mnogih ljubavnih peripetija uđala se za grofa de Karaman-Simea. Od muškaraca koje je volela, muževa ili ljubavnika, imala je devetoro dece i, ona koja je prezrela francuski presto odbivši da se uđa za Bonapartu, skončala je kao grofica od Simea.

OLIMPIJA DE GUŽ (1748—1793)

Najgore što ju je snašlo — ostalo joj je nepoznato: nekoliko dana posle njene smrti njen sin, slabić, degradiran u Rajnskoj armiji zbog defe-

tizma, takođe ju je osudio. Pravo ime joj je bilo Mari Guž. Udaljala se za Pjera Obrja s kojim je dobila sina. No uskoro je napustila rodni grad Montoban, da bi se nastanila u Parizu, zaboravila prošlost i postala Olimpija de Guž. Promeniti ime, to je značilo zahtevati prvo od sloboda. Promeniti tok njenе prošlosti, bilo je nemoguće. Ipak je imala svu hrabrost, pa i onu najfrivojniju (odevala se kao muškarac, bila spremna da se bori u dvoboru, kralja je godine čak i pred sudom), i onu najopasniju: branila je kralja (»Nije dovoljno skinuti glavu kralju da bi bio ubijen, on zivi još dugo posle smrti; ali on je istinski mrtav kad nadziva svoj pad!«); nije podnosiла krv, napadala je moćnike, ne samo Bomarsea protiv koja se pobunila, nego i Robespjera — »vodozemca« i Mara — »nedonošće čovečnosti koje nema ni ljudski izgled ni ljudski moral«. Na samom kraju oštro odgovara na drugu Deklaraciju koja svodi prava čoveka na prava muškarca, sastavivši Deklaraciju prava žene i građanke gde je afirmisala superiornost žene, po njenoj lepoti i hrabrosti, zahtevala učestvovanje u političkom životu, tražila opste pravo glasa, jednakost mestu, nameštenja, dužnosti i počasti — za taj pol, »nekad dostojan prezira i postovan, a posle revolucije dostojan poštovanja i prezrena«. Taj nepopustljivi feminizam ju je najpre koštao podsmeha. Potom, na dan kad je zahtevala da Francuzi putem opštег prava glasa odaberu oblik vlade koji im odgovara, Montanjari su joj odrubili glavu.

TEROANJ DE MERIKUR (1762—1817)

Bez majke sa pet godina, Ana-Žozefa Teroanj (rođena u Markuru, pokrajini u Luksemburgu), provela je detinjstvo između tetke i oca koji se ponovo oženio. Malena lepa i bez jednog sua, imala je bogat sentimentalni život. S pravom ili ne, priča se o jednom advokatu iz Liježa, jednom nemačkom plemiću, zatim, ozbiljnije, o jednom Englezu koji je otima od italijanskog kastrata Tenducija, na kraju o markizu od Persa na koji joj obezbeduje doživotni prihod. Ona se odriče svog polu-mondenskog života da bi se oduševljavala Revolucijom. Njene ideje izlazu je sarkazmu rojalističke štampe. »Bila sam žena, pisala je, eto najvećeg nedostatka u očima drugog pola.« Po povratku u Markur hapsi je habzburšku policiju, zatvara je u Kufštajn, tvrdavu u Tirolu, saslušava je u ulozi koju je imala 5. i 6. oktobra. Optužena da je htela da ubije kraljicu, oslobođena je i dokopala se Pariza posle dvadeset meseci odsustva. Dočekana s počastima od Jakobinaca, uskoro im se suproštavlja jer je pristalica rata i zahteva stvaranje bataljona amazonki i dozvolu da one vežbaju mačevanje na Lilejskim Poljima. Dok je stvarala klub prijatelja zakona, stampa ju je ismejavala. Učestvovala je u uličnim redima, vidjena je 10. avgusta 1792. u jurišu na Tiljerije. Izazvala je smrt Siloa, novinara koji ju je neobuzданo vredao, i prisustvovala je u tom užasnom prizoru. Ipak će je pogubiti jakobinci, a ne rojalisti. Jednog dana dok bude govorila, na Teras de Fejanu, pred masom Robespjerove pletilje će je zgrabitati i javno izbatinati.

Uhapšena je 27. juna 1794. mesec dana pre pada Robespjera. Možda da bi je spasio glijotine, brat je proglašava ludom. Ona provodi dvadeset cetiri godine među umobilnjima, i umire u Salpetrijeru, 9. jula 1817.

S francuskog: V. Krtinić

•Rendez-vous en France, édition internationale, No 5, Mai 1989

izrazita razlika u odnosu na pol; u Svedskoj 1970. razlika je bila samo 1 posto u odnosu muškaraca i žena glasača. U proučavanjima sprovedenim u Britaniji i Severnoj Americi uđate žene glasaju više nego neudate ali »muž i žena pokazuju tendenciju istovrsnog ponašanja — ili glasaju zajedno ili ne glasaju. Muž može glasati, pri čemu se žena često uzdržava, ali retko se dešava da žena glasa bez da to čini i muž« (Jacquette, 1974., str. XV). (Kao što zapažaju Goot i Reid (1975.) iz činjenice da muž i žena glasaju na sličan način obično se pretpostavlja da muž usmerava svoju ženu, pre nego obrnuto.)*

Definicija žena kao ne-glasača ima uporište u strukturi porodice i sociologiji žene. Tako Kenneth Langton (1969., str. 169) zapaža da u jamačkanskim porodicama žene pokazuju tendenciju da budu prenosnici političke identifikacije dok se muškarci ne zanimaju toliko za politiku. Obrazovanje i zaposlenost su jednako važni činjenici. Istraživački centar univerziteta u Michiganu vršio je analizu podataka iz 1950., 1960., i 1964. sa predsedničkih izbora i ustanovio da su zaposlene žene glasale u većoj meri nego domaćice (Lansing, 1974., str. 14). U izborima 1968., 71 posta zaposlenih žena je glasalo, u poređenju sa 63 posto domaćica.

Opšta je pretpostavka o ulozi žena u politici da su one konzervativne od muškaraca, kako sa malim tako i sa velikim »K«. Na primeru Francuske, Maurice Duverger (Diveržije) (1955) je zapazio da žene ne podržavaju komunističku i socijalističku partiju uprkos činjenici da su te partije učinile najviše da se poveća broj žena u parlamentu u drugim

riste koliko i njihovi muževi, ali su nezaposlene žene bili konzervativnije. Žene koje se ne bave fizičkim poslovima, međutim, bile su još konzervativnije, što sugerise (začudo, baš kao i kod muškaraca) da je položaj u strukturi zanimaanja povezan sa političkim ubedjenjem. Kako to zapažaju Goot i Reid (1975.), doktrina o inherentnom konzervativizmu žena zanemaruje specifičnost političkih interesa žena u odnosu na njihov jedinstveni klasični položaj.

U svakom slučaju, ono što zaista zahteva objašnjenje je ogroman nesklad između posedovanja i korišćenja prava glasa i iskazivanja političke moći na višim ravnima datog političkog sistema: činjenica da su samo 3 posto sadašnjih članova britanskog parlamenta žene (što je pad za 1,5 posto u odnosu na 1964.), činjenica da žene čine samo 5 posto članova u ustanovama državnog zakonodavstva, 2 posto nacionalnog zakonodavstva u Francuskoj, 15 posto na Novom Zelandu; činjenica da su čak i u Sovjetskom Savezu i istочно-evropskim zemljama »žene praktično odsutne iz svih političkih organa u kojima se donose odluke«, iako su tamo nagovorene i prisiljene da stupe u javni politički svet (Jancar, 1974., str. 218). (Godine 1975., 35 posto članova Vrhovnog sovjeta činile su žene, 2 posto Centralnog komiteta, i 0 posto Politbiroa — Hough, 1978.) Tamo gde žene jesu prisutne u vrhu, stvari se moraju biti onakve kakve izgledaju. 1966. godine, predsednik dominikanske republike imenovao je žene za guvernere svih 26 pokrajina u toj zemlji. Motiv za to bilo mu je uverenje da će takav potez otkloniti talas nasilja uperen protiv njega i

njegovih zamenika; opozicija će jednostavno teže da se odluci da puca na žene.

Politička moć se ne iskazuje samo na ravni izvršne i zakonodavne vlasti; mnoge odluke donose i u mnogobrojnim ograncima javnih službi. U Americi 1961., kada je predsednik Kennedy ustanovio prvu Komisiju za status žena, oko i posto ljudi na visokim položajima činile su žene. 1967. godine, taj procenat bio je 3,7, a 1972. iznosio je 4,0 — što predstavlja dokaz održavanja političke nemoci žena.

Popularno tumačenje ženskog odstvusta iz viših slojeva političke moći Jane Jacquette (Djezin Žaket) je nazvala »nedovoljna maskulinizacija«: *„Samu kad bi žene bile više slične muškarima (da su bolje obaveštene, da imaju veći osećaj za efikasnost, da se više bave stvarnim svetom) smatraju zastupnici tog mišljenja, problem ženskog odstupanja od muških normi učestvovanja bio bi rešen“* (Jacquette, 1974., str. XVIII). Prema ovom shvatajući diskriminacija žena leži u samim ženama.

Međutim, žene ne stižu tamo gde jesu niti uspevaju da stignu tamu gde žele u vakuumu. Alternativna teorija smatra da diskriminacija žena deluje na svakoj ravni političkog procesa da bi izveda opšte pravilo da »žena nema tamo gde ima političke moći« (Stacey i Price, 1980., str. 2). Jednu monografsku studiju u prilog ove teorije ponudila je Jill Hills (1978) u svom osrtvu na žene u britanskoj Laburističkoj i Konzervativnoj partiji. Koristeći tri pokazatelja broj žena na svim ravnima partijskih hierarhija, broj ženskih kandidata na opštinskim i opštlim izborima, i broj »neosvojivih« fotelja za koje se žene bore, Hills pokazuje da značajne predasude protiv žena deluju u cilju njihovog isključenja sa viših leštvičica političke moći.

Oko 40 posto članova Laburističke stranke i 50 posto konzervativaca čine žene. Ipak, žene nisu predstavljene u toj razmeri u Opštem upravnom komitetu Laburističke partije, niti u Konstitutivnom izvršnom sa-

opštih izbora 1979., Kenneth Harris je pitao Margaret Thatcher šta misli o shvataju po kojem će zbog njenog vodstva Konzervativna partija izgubiti glasove koje bi zadržala da je vodi muškarac:

„Zavisi od toga ko je žena, zavisi od toga ko je muškarac... Naravno, neki ljudi su opterećeni predrasudama. Po meni, oni ne uočavaju da žena može sakupiti mnogo glasova koje njeni partiji inače ne bi dobila. Zašto? Zato što mnogi ljudi, muškarci kao i žene, misle da žene mogu imati kvalitete nedostupne muškarima. Ja sama idem u kupovinu. Znam da sime sve žene treba da se suoče.“

Ženski pristup problemima je mnogo praktičniji, to vam mogu reći. Znate, kad ste žena, ponekad posle duge diskusije kažete: »Dobro, da presećemo ispravne priče: šta to praktično znači? Gdu Tacher su, naravno, pitali — kao i sve takve žene — da li je moralna da štiti svoju porodicu da bi stigla do vrha.

Nisam ušla u politiku dok deca nisu napunila šest godina. Uvek smo mogli zajednički da počnemo dan, i isticala sam kako je važno da se vratim kući kad se i ona vraćaju iz škole, tako da sam ih vidala pre odlaska na spavanje... I bila sam vrlo srećna. Ako su deca bila bolesna, to je uvek bilo subotom. (Observer, 18. februar 1979).

Sedamdeset godina posle sifražetske militantnosti, stanje žena u politici je, blago rečeno, razočaravajuće. Ženski aktivizam je danas možda manje upadljiv, barem u Britaniji, nego što je to ikad bio. A bio je vrlo upadljiv tokom većeg dela naše istorije. »Svi preokreti u javnosti obično počinju burnim negodovanjem žena«, pisao je Leicester Journal 1800. (citrirano prema Stevenson, 1974., str. 49). Mnoga od njih bila su usredstvena na pitanje povećanja cena i nepravednu raspoložbu hrane. Na primer, iste te godine Leicester Journal je jadikovao:

Jedan broj žena... produžio je do mlini Gosden, napao mlinara što im daje crno brašno, i zaplenio haljinu koja mu je služila kao odelo...

deklaracija prava žene i građanke

Preamble

Majke, kćeri, sestre, predstavnici nacija, zahtevaju da se konstituišu u nacionalnu skupštinu. Imajući u vidu da su nepoznavanje, zaboravljanje ili prezir prava žene jedini uzroci bede na zemlji i korupcije vlasti, odlučile su da izlože putem sveća ne deklaracije prirodna, neutidiva i svestra prava žena, kako bi ona, neprestano na umu svih članova društvenog tela, sve i uvek podsaćala na njihova prava i dužnosti, kako bi akti vlasti žena i akti vlasti muškaraca u svakom trenutku uporedivili sa ciljem svake političke institucije bili više poštovani, kako bi zahtevi gradanaka, zasnovani nadalje na prostim inesponzibilnim principima, uvek delali u korist održavanja ustava, dobrih običaja i sreće svih.

Šodno tome, pol viši po lepoti, kao i po hrabrosti, po materinskim patnjama, priznaje i proglašava u prisustvu i pod okriljem Svevisnjeg sledeća Prava Žene i Gradanke:

Član I

Žena se rada i ostaje u pravima jednako čoveku. Društvene razlike mogu da budu zasnovane samo na opštjoj koristi.

Član II

Cilj svakog političkog udruživanja je očuvanje prirodnih i nezastarivih prava Žene i Muškarca: ta prava su sloboda, svojina, sigurnost, a naročito otpor ugnjetavanju.

Član III

Princip svakog suvereniteta počiva pre svega u Naciji, koja nije ništa drugo do jedinstvo Žene i Muškarca: nijedno telo, nijedan pojedinac, ne mogu da vrše vlast koja se ne bi izričito zasnivala na tom jedinstvu.

Član IV

Sloboda i pravda sastoje se u tome da se drugome daju sve što mu pripada. Otuda ostvarivanje prirodnih prava žene nema drugih granica do postojane tiranije koju joj muškarac suprotstavlja; te granice treba da budu reformisane zakonima prirode i razuma.

Član V

Zakoni prirode i razuma zabranjuju sva po društvo štetna delanja: sve što nije zabranjeno tim zakonima, mudrim i bo-

žanskim, ne može se sprečavati, i niko ne može da bude prinudjen da čini ono što oni ne nalazu.

Član VI

Zakon treba da bude izraz opšte volje: sve Gradanke i Gradani treba da lično ili preko predstavnika doprinesu njegovom donošenju. Sve gradanke i gradani, budući pre njime jednak, treba da budu jednako podobni za sve pocasti, položaje i javna nameštenja, prema svojim sposobnostima, a bez drugih razlika izuzev njihovih vrlina i obdarenosti.

Član VII

Nijedna žena nije izuzetak; ona može biti optužena, uhapšena i zatvorena u slučajevima određenim Zakonom. Žene se poput muškaraca pokoravaju tom strogom Zakonu.

Član VIII

Zakon ne može da propiše druge kazne do strogo i očigledno neophodnih, i nije ne može da bude kažnjen osim na osnovu Zakona koji je donet i objavljen pre prestupa i zakonito primenljiv na žene.

vetu Konzervativne stranke. Kao delegati na partijskoj godišnjoj konferenciji, žene su bile prisutne sa ne više od 11 posto (laburisti) i 24 posto (konzervativci).² U upravnim telima i telima koja kreiraju politiku ove dve partije, proporcionalna zastupljenost žena varira od 18 posto (Savezodavni politički komitet Konzervativne partije) do 24 posto (Nacionalni izvršni komitet Konzervativne partije). Kao kandidati u izborima za lokalne vlade, žene iz Konzervativne partije obično prolaze bolje od žena iz Laburističke partije, ali za obe grupe zastupljenost retko prelazi 20 posto i obe partie pokazuju sklonost ka ženskim kandidatima gde god postoje male sanse za izbornu pobedu.

Međutim, na ravni kandidata za opšte nacionalne izbore dolazi do masovnog nestanka žena. Između 8 i 10 posto nominacija čine žene. Jednom nominovane, žene imaju relativno dobre izglede da budu izabrane, međutim, ipak ih većina bude birana da se bori na mestima gde nemaju nikakve izglede da izbaci za izbornu pobedu (62 posto kandidata Laburističke stranke u februarskim izborima 1977.) Jedna od posledica ovoga je i to da mali broj žena članica parlamenta, i stavljenih na kandidatske liste osvaja sedišta u parlamentu u marginalnim izbornim jedinicama tako da je (kako su i pokazali opšti izbori 1979.) dovoljno relativno malo zanošenje da izbaciti iz parlamentarnih sedišta nesrazmerno veliki broj žena. Ovo znači da sve dok partie ne budu spremne da kandiduju žene za sigurna mesta, teško da će se povećati broj žena članica parlamenta.

Hipoteza o »nedovoljnoj maskulinizaciji«, u tom slučaju, ne uzima u obzir neposrednu predrasudu protiv žena kao političkih aktivista. Ipak, ideja da su žene sasvim iste kao i muškarci (sve se svodi na pitanje ljestvičnosti) nije nepopularna među uspešnim ženskim kandidatima. To se kombinuje sa (donekle protivrečnim) apelom upućenim urođenoj ženskoj pragmatičnosti. U razgovoru objavljenom u listu The Observer pre

iseklu je u paramparčad, preteći pri tom kako će ubuduće raditi isto sa stvarima koje pokuša da im podmetne. Amazona predvodnica ove kavalkade u podsuknjama kasnije je nagradila svoje družbenice likerom u obližnjoj gostionici platiši za to celu gvineju. (Thompson, 1971., str. 82).

Međutim, u osamnaestom i početkom devetnaestog veka politička aktivnost žena sezala je mnogo dalje od pobune zbog hrane. Lawrence Stone (1977., str. 377) identificuje 31. januar 1642. kao prvi slučaj u engleskoj istoriji kada su žene preduzele nezavisnu političku akciju nacionálnih razmera kao žene.³ Cetiristo radnih žena, zanatlija, prodavačica, i radnica koje su trpele teške posledice strukovnog propagandiranja, obratile su se peticijom Gornjem i Donjem domu zahtevajući promenu ekonomskih politika. Kada je gnevni vojvoda od Richmonda viknuo *„Odvediti ove žene, najbolje bi bilo da imamo ženski parlament“*, potpisnice peticije su ga napale fizički i porazbijale mu kancelariju (Stone, 1977., str. 338). Sledеće godine, stotine žena držalo je članove Donjeg doma kao zatvorenike nekoliko sati, a na kraju su postale tako buntovne da ih je straža napala.

Tradicija ženskog učešća u nacionalnim i unutrašnjim političkim pitanjima nastavljena je u devetnaestom veku. Kako smo videli u prvom poglavljiju, upravo su na temelju radničkih ženskih sindikalnih agitacija, posebno u gradovima industrije pamuka u regionu Lancashire, sifražetkinje uspele da stvore snagu svojih zahteva za pravom glasa. Ako je Laburistička partija danas posebno ostra prema ambicioznim ženama političarima, onda ona negira time vlastitu istoriju, jer je učešće žena u sindikalnoj i radikalnoj politici u devetnaestom i početkom dvadesetog veka, imalo ključnu ulogu u razvoju moderne Laburističke partije. Žene pristalice laburističkog pokreta javile su se više od dvadeset godina pre

žena kao političko biće

radanja moderne Laburističke partije 1900, od Helen Taylor (počerka Johna Stuarta Millia)⁴ do Annie Besant koja je organizovala štrajk londonskih supruga 1888. i mnogih drugih. Od 1906. do 1918. postojala je posebna organizacija žena laburista, Ženska laburistička liga, koju je pokrenula Gda Cawthron, supruga dokterskog radnika u Hullu, koja je pisala sekretaru laburističkog Nacionalnog predstavnicičkog komiteta, Remsaya MacDonaldu, zaledi se da s obzirom da je muški sindikalizam uticao na žene njima pripada i pravo da budu bolje upoznate sa njegovim radom. Ženska laburistička liga posvetila se učlanjenju svih žena u borbu za poboljšanje društvenih i privrednih uslova nadnicarske klase, ali je raspon tretiranih pitanja bio vrlo širok — od uslova rada u oznojenoj industriji do žena porotnika i sudija, od ukidanja smrtne kazne do obrazovne reforme, od rudničkih kupitala do dečjih besplatnih klinika (Middleton, 1977). U svetu svih ovih aktivnosti, čini se parodoksalnim da je razlog što žene danas ne dosegavaju do vrhova u Laburističkoj partiji najvećim delom u snazi glasova sindikata.⁵

Položaj žena u sindikatima u mnogim zemljama, uključujući i Britaniju i SAD, ni izbliza ne odslikava njihov značaj u proizvodnji. Tabela 14.1 pokazuje da se tokom jedanaest godina, od 1966 do 1976, procenat žena članova britanskog sindikata popeo [vidi tabelu 14.1]

sa 22 na 28,8 procenata, dok su 1976. žene činile 39 posto radne snaže. Još uvek stoje da mnogo manji broj žena nego muškaraca postaje poslovoda ili punopravni službenik sindikata (McCarthy, 1977). U SAD, oko 12 posto zaposlenih žena učlanjeno je u sindikate dok četvrtina svih sindikata nema ženskih članova (Baxandall 1976.). Preovladuje shvatnje da se žene teško organizuju zato što su apatične i /ili zabrinute samo da slediči koverat sa platom. Međutim, pretežno muški sindikati uradili su malo da prilagode svoju organizaciju i dinamiku aktivnosti

de ženama, uz postojeće uvreženo uverenje da se muškarcima može povjeriti briga o interesima žena. Zapravo, ta tela nisu zastupala pitanja od neposrednog značaja za žene. Podaci o tome su vrlo nepovoljni za žene u poređenju sa podacima o ženskim sindikalnim ligama koje su cvetale u Britaniji i Americi između 1890. i 1925. Zakonodavstvo za radnike, nastava engleskog jezika za žene imigrante, obrazovanje žena srednje i radničke klase u cilju razvijanja zajedničke svesti o njihovom položaju, podrška ženama štrajkačima — sve su to bile istaknute teme. Uistinu, čini se da su se Američke organizacije pomerile prema brisanju klasnih podela među ženama, što u svakoj očima predstavlja istinski revolucionarno dostignuće (Jacoby, 1976.)

Kao što kaže Rosalyn Baxandall u svom istraživanju američkih sindikata,

Pojedinačni kontakti i sukobi, sa industrijskim upravnim strukturama i takođe sa muškarcima radnicima sa jedne strane, i sa vladinim propisima sa druge, sasvim jasno ne predstavljaju zamenu za zdrževnu, masovnu snagu (ženske) radničke klase. (Baxandall, 1976 str. 267)

Ili: militantnost nije isto što i militantni sindikalizam, i u svetu muške hegemonije u sindikatima, odbijanje radnika da se pridruže može samo povećati militantnu, racionalnu, politički svesnu odluku (Purcell, 1979.). Međutim, govori li nam to da odgovor leži u odvojenim političkim organizacijama za žene?

FEMINISTIČKA POLITIKA

Godine 1970. britanski pokret za oslobođenje žena održao je svoju prvu nacionalnu konferenciju u Oxfordu. Shrew (Goropad), časopis radionice ženskog pokreta, izvršio je analizu izveštaja o toj konferenciji u

Član IX

Na svaku ženu proglašenu krivom primenjuju se sve zakonske mere.

Član X

Niko ne može biti uznemiravan zbog svojih mišljenja, bila ona i fundamentalna. Žena ima pravo da se popne na gubiliste, ona mora da ima i pravo da se popne na Tribinu, sve dok njen izražavanje ne narušava Zakonom ustanovljeni javni red.

Član XI

Slobodno saopštavanje misli i stavova jedno je od najdragocenijih prava žene, budući da ta sloboda osigurava legitimnost očeva u odnosu na decu. Svaka gradička može, dakle, slobodno da kaže »Ja sam majka vašeg deteta«, a da je varvarska predrasuda ne prisiljava da skriva istinu, izuzev da bi odgovorila na zloupotrebu te slobode u slučajevima predviđenim Zakonom.

Član XII

Jamstvo prava žena i gradičke je viša nužnost. Tojamstvo treba da se ustanovi

u korist svih, a ne u posebnu korist onih kojima je namenjeno.

Član XIII

Radi održavanja javne sile, kao i za troškove administracije, doprinosi žena i muškaraca su jednak. Žena ima pravo na sve službe, na sve teške zadatke, ona dakle treba da ima udio u raspodeli svih položaja, nameštenja, zaduženja, počasti i delatnosti.

Član XIV

Gradičke i Gradičani imaju pravo da sami ili preko predstavnika konstatuju neophodnost javnih doprinosa. Gradičke tu mogu da učestvuju isključivo podjedнако, ne samo u bogatstvu, nego i u javnoj upravi, i da određuju stopu, osnovicu, način ubiranja i trajanje poreza.

Član XV

Masa žena, zdržena u savezu radi oporezivanja sa masom muškaraca, ima pravo da joj svi javni službenici i javna uprava polažu račun.

Član XVI

Nijedno društvo u kome nisu zajemčena prava niti odredena podela vlasti ne poseduje ustav. Ustav je ništavan ako većina pojedinaca koji čine Naciju nije učestvovala u njegovom donošenju.

Član XVII

Svojina pripada svim polovima, ujedinjenim ili razdvojenim. Ona je nepovredivo i sveto pravo svakoga. Kao istinskog prirodnog nasleda niko je ne može biti lišen, osim ako to javna potreba, zakonito konstatovana, ne iziskuje očigledno i pod uslovom pravedne naknade.

Postambula

Ženo, probudi se, zvon razuma odjeku je svemirom, spoznaj svoja prava! Moćno carstvo prirode nije više okruženo predrasudama, fanatizmom, sujeverjem i lažima. Baklja istine razvajala je sve oblake gluposti i usurpacije. Porobljeni čovek je uvišeštruci svoje snage, a tvoje su mu bile potrebne da bi skršio svoje okove. Postavši sloboden, postao je nepravedan prema svojoj družici. O, zene!

potrebama radnika, čiji rad uključuje i vodenje domaćinstava, služenje mužu i deci.

Na izvestan način, kako je to istakao Duverger (1955.), konvencionalni oblici političke organizacije poput sindikata imaju malo da ponu-

TABELA 14.1 Žene kao procenat sindikalnog članstva. Ujedinjeno kraljevstvo, 1966 — 1976.

Godina	br. muškaraca (000)	%	Žensko članstvo br. (000)	%	Total (000)
1966	8.003	78,0	2.256	22,0	10.259
1967	7.903	77,6	2.286	22,4	10.188
1968	7.829	76,8	2.362	23,2	10.191
1969	7.965	76,1	2.505	23,9	10.470
1970	8.437	75,5	1.741	24,5	11.178
1971	8.374	75,3	2.752	24,7	11.126
1972	8.445	74,4	2.905	25,6	11.351
1973	8.443	73,7	3.005	26,3	11.447
1974	8.579	73,0	3.176	27,0	11.755
1975	8.592	71,5	3.425	28,5	12.017
1976	8.816	71,2	3.560	28,8	12.276

Izvor: Komisija za jednake mogućnosti (1978-9) Tabela 6.8p69

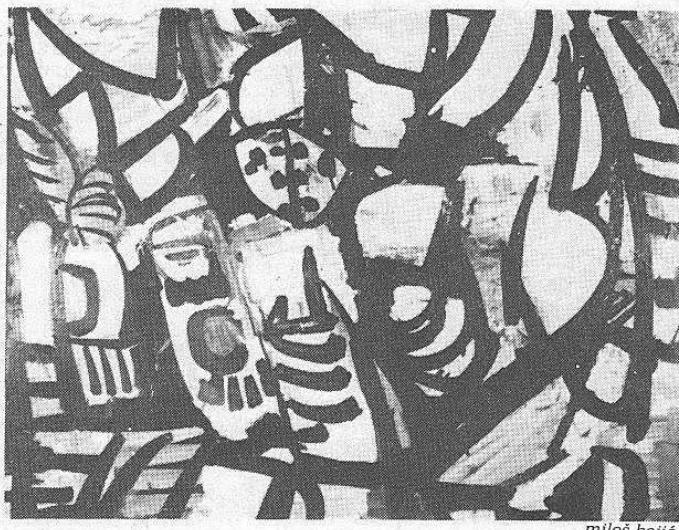
sredstvima masovnog opštenja (medijima). Reporter The Observer je opisao učesnice kao »mlade, nasilne, radikalne, i vrlo privlačne sa svojim dugim kosama i maski kaputima« i pomenuo je da su se na policijska knjiga prodavale Misli vode Mao Cedunga. »Militantnost u kuhinji« glasio je naslov izveštaja u Timesu; The Guardian, koji je posvetio svom izveštaju samo 4,5 inča (7 cm), uvrstio je rečenicu koja opisuje sadržaj te konferencije. U Daily Telegraphu istaknuto mesto dato je dobacivanju i pozivima na red (»Prepirka u ženskom razgovoru o oslobođenju«). Zapažena je i činjenica da je »jedna grupa očeva vodila jaslice za grupu od 40 dece ostavljene privremeno bez majki«. New Society priznaje da okupljene žene nisu bile samo »ljutite već i promišljene«. The Spectator je počeo izveštaj rečima. »Svima koji se interesuju za slične teme novost je to da je ženski vikend održan 1970. liciću na otkriće coelacantha (dopljara) za zoologe. Naglasak je stavljen na nekompetentnost (...) boreći se svežnjevima literature koja se nije mogla prodati jer je izgubljen sitni novac i rečeno je kako učesnice konferencije obuhvataju (uobičajenu studentsku rulju boje blata). (...) pljusak nostalgije, studentske anarhistice, komunističke cure, odela uzeta iz Dr. Živaga« (Shrew, april 1970.). Sve ovo teško može zvučati kao da se radi vrlo organizovanim i značajnom političkom pokretu. Usredstrenje na pojavnje detalje u izgledu, na nereprezentativne teme i trenutke neorganizovanosti, prenosi čitacima sliku tupavih učenica bezumno upletenih u jedan čin blage sabotaže. Iz ovih izveštaja niko ne bi naslutio da će deset godina kasnije ženski pokret još uvek biti jak. (Iako se možda moglo pretpostaviti da će taj isti stav pokroviteljske trivijalizacije još uvek odrediti medijske reakcije na feminizam).

Feministička politika je samosvesno različita od muške politike. Organizovani feminismi rastao je, u obe istorijske značajne situacije po

žena kao političko biće

sebe, na temelju ženskog nezadovoljstva muškim političkim organizacijama, kao predstavničkim telima i kao strategijom promene. Feminističke političke organizacije, samim svojim postojanjem, uvek su predstavljale izazov zamisli da se najbolje služi interesima žena, ako se učestvuje u uobičajenoj politici partijskih organizacija, izbornom postupku i vladu, preko izabranih predstavnika naroda. Međutim, moderni pokret za oslobođenje žena predstavlja istovremeno izazov temeljnog okviru svačeve uobičajene političke organizacije: njenoj hijerarhiji, njenoj bezličnosti, njenom prividnom altruizmu.

Mala grupa koja isključuje muškarce i posvećena je budenju svesti, pokazuje dva znaka modernog pokreta za oslobođenje žena. Naglasak stavljen na malu grupu potiče od nezadovoljstva muškom politikom, posebno obmanama predstavničke demokratije u organizacijama leve, i teškoće na koju sredstva masovnog opštenja nailaze pri pokušaju da prenesu bilo šta osim onoga što je vredno vesti, u najreakcionarnijem smislu te reči. Izvesna pravila važe za nestrukturisane grupe bez vode, a one čine glavni organizacioni oblik ženskog pokreta: nijeđna žena ne sme odabrat sebe niti dozvoliti da je odaberu, čak ni prikriveno, za vodu grupe; predstavnici potrebiti za opštenje sa javnošću izvan grupe biraju se na osnovu principa rotacije; ničiji govor, iskustvo ili problemi ne treba da dominiraju unutrašnjim opštenjem u okviru grupe; žene treba da učestvuju što ravnopravnije u svim delatnostima grupe. Sistem grupe i sistem diskusa dve strategije nastale među američkim feministkinjama u cilju reakcije na načine putem kojih klasne i lične razlike remete grupno iskustvo. Sistem grupe sastoji se od dve osnovne grupe (za kreativne poslove poput pisanja članaka i za radne poslove poput bavljenja prepiskom) i svaka pojedina osoba dobija obe vrste zadataka. Disk sistem je stvoren da bi se spričilo da pojedinci izvrše monopolizaciju sastanaka: *Svaka članica započinje sastanak sa izvesnim brojem diskova (recimo dvadeset) i svaki put kada uzmre reč, osim kada je to davanje prostih odgovora 'Da' ili 'Ne', mora da potroši jedan disk. Kada je ovaj sistem isprobana prvi put, kaže mitska priča, niko u sali nije imao nijedan disk kod sebe posle petnaest minuta. Drugi sastanak bio je tako usporen, skoro tih jer je svaka učesnica čuvala svoje diskove.* (Morgan, 1970, str. XXVIII)

Zamisao o rastućem osvećenju kao političkoj delatnosti feminističkih grupa javila se ruku pod ruku sa shvatnjem da su teškoće sa kojima se žene suočavaju više strukturalni problemi nego pitanje pojedinačnih neuroza. (Ova zamisao, začeta 1960., ali retko pomijanjana pre toga, još uvek nije prihvaćena u mnogim krugovima) Otud potreba za budenjem svesti: »Za pojedinca je to ogroman emocionalni skok, kad se psihološka situacija u kojoj on ili ona tripi osećaj neuspeha u težnji da zadrži društvenu normu, promeni u uslove u kojima se kao prisutan javlja osećaj dostojaštva u ulozi saborce« (McWilliams, 1974., str. 160). Takođe skok, na masovnoj osnovi, zahteva tri preduslova: široku nesaglasnost između subjektivne stvarnosti i društvene norme; mogućnost da žrtve takve nesaglasnosti porede svoja iskustva; i izvesno osećanje lične ili kolektivne efikasnosti u uvođenju društvenih promena koje mogu preobraziti materijalnu i psihološku osnovu potisnutosti /opresije/. Robin Morgan, u uvodu za prvu zbirku tekstova nastalih u okviru ženskog pokreta u Americi, tako kaže:

vi ste oslobođenje žena. To nije pokret kojem se 'prilazi'. Ne postoji nikakva čvrsta struktura niti članska karta. Pokret za oslobođenje žena postoji samo gde tri ili četiri prijatelja ili suseda odluče da se redovno sastaju uz kafu i razgovaraju o svojim ličnim životima. Postoji, takođe, i u celijama ženskog zatvora, u redovima za socijalni pomoći, u samoposlugama, fabrikama, samostanu, farmi, porodilištu, na uličnim uglovima, domovima za starice, kuhinji, stenografskim grupama, kretetu. Postoji u vašoj svesti, i u političkim i ličnim saznanjima kojima možete doprineti promeni njegovog oblika i pomoći njegovom rastu. On je zastrašujući. On je izrazito stimulativan. On predstavlja stvaranje istorije... (Morgan, 1970., str. XXXVI)

Sada postoji nekoliko istorija savremenog ženskog pokreta. Joan Cassel je došla do ove zamisli uz pomoć svog muškog stručnog savetnika (vojažerom je jedna oblast u kojoj su muškarci tradicionalno bili povezani sa ženama). U svojoj knjizi *Grupa zvana žene* (a Group Called Women) ona nudi sledeći opis, utemeljen na vlastitim zapažanjima, ti-

pičnog sastanka grupe ženskog pokreta u SAD: *Cetraest do petnaest žena može doći u dom neke od uglednih članica. Te žene obično formiraju neku vrstu kruga: tako im nalažu osnovna uputstva za budenje svesti... Na prvom sastanku odaberu uvodnu temu. Bilo da je prvi razgovor izrazito lične prirode ili srazmerno uzdržan verovatno da manje zavisi od temperamente učesnica, nego od prethodnog iskustva u pokretu. Žene sa prethodnim iskustvom, ili one očajne zbog svojih ličnih kriza, mogu govoriti sa puno zastrašujuće otvorenosti grupi nepoznatih ljudi.*

Članice često priznaju da im je prvi sastanak bio rastrojen. Javlja se problem samopredstavljanja. One sa prethodnim iskustvom u pokretu ovladale su oblicima ispovedanja, ritualnom frazeologijom, očekivanim oblicima ponašanja... Nekim grupama svojstveno je jezgro iskusnih žena čija verbalna militantnost može užasnuti novajlike. Mnoge žene istupe, ili su naprotiv isključene iz ovih grupa kada ne mogu da prihvate ideološke prepostavke ženske »potisnutosti«.

Posle dva tri sastanka, članice stiču izvestan osećaj jedna prema drugoj; lica poprimaju imena, ličnosti i kratke istorije. Svaka grupa ima vlastitu atmosferu, vlastite podrazumevajuće pretpostavke, vlastiti način delovanja. Posle dva ili tri meseca, moguće je da se razvije jedno izuzetno osećanje intimnosti i poverenja...

Zajedničko obedovanje postaje značajno; članice mogu obedovati zajedno pre sastanka ili mogu na smenu da donose osvećavajuće napitke. Po tradiciji žene spremaju hrana muškarcima i deci, tako da deljenje hrane među grupom žena kao da ima veći simbolički značaj za članice...

Dele se poverljive stvari na dubljoj ravni od početnih izliva. Članice saznavaju o medusobnoj prošlosti, i životne krize se proživljavaju u okviru grupe. Razumevanje i podrška grupe nude se za sva relevantna pitanja: čuvanje dece, zajedničko potpisivanje ugovora o zakupu stana, pravni saveti. Članice često počnu da se sastaju izvan grupe: odlaze u bioskop ili pozorište, pokreću projekte, pozajmljuju medusobno kola, dele stanove, sve kako bi iskusile bliskost i intimnost. (Cassell, 1977., str. 35–37)

Osvеćivanje nije terapija, s obzirom da je pravi cilj terapije uvodenje prilagođavanja (sa vodom i vodenim), dok je kod osvećivanja zamišljeno da se preispita potreba za terapijskim tretmanom pojedinaca uopšte. Pa ipak, protivrečnost se sastoji u tome što se jedna interesna grupa čija je funkcija maksimizacija moći samoorganizuje u okviru odbacivanja moći. Postoji usmerenost na »živeti oslobođen život više nego na postati pokret za oslobođenje žena«.

Ma šta da je ženska politika uradila tokom poslednje decenije, ona je svakako uspela da proširi pojam političkog. Rekavši da »naša politika počinje sa našim osećanjima« – pre nego našim korišćenjem dozvole – feministkinje skreću pažnju na činjenicu da je oblast onoga što se obično smatra politikom zapravo jedna konstruisana oblast. Politika se, ma kako je shvatimo, bavi pitanjem moći, i isto toliko se bavi moći koju muškarci promišljeno ili nepromišljeno upotrebljavaju nad ženama, koliko i moći koju predsednik i premijer primenjuju na narode.

MATRIJARHAT: ČINJENICA ILI FANTAZIJA?

Da li su društva matrijarhata zaista postojala ikad? Nijedno pitanje iz istorije žena u drevna vremena nije izazvalo više nesuglasnosti. Nijedno temi nisu prilazili sa manje objektivnosti jedno tradicionalni učenjaci i feministkinje. Kako bi zahvalna bila akademска feministkinja kada bi otkrla da u praistoriji, periodu mnogo dužem od pisane istorije, žene uopšte nisu bile drugi pol. Tada bismo mogli da uzvratimo svim učenjacima počev od Aristotela koji su zadovoljno tvrdili kako su žene po prirodi inferiorne. (Pomeroy, 1976., str. 217)

Zenski pokret ožive je potragu za poreklom – ženske podredenosti i zlatnog doba pre onoga u kojem stvari stoje kako stoje, da bi tako ponudio obećanje drukčije budućnosti. Neke feministkinje u savremenom pokretu za oslobođenje žena čvrsto se drže ove ideje, na primer Evelyn Reed, koja se u jednom od prvih pamfleta (1969) pozivala na radeve viktorijanskih antropologa da bi konstruisala potret praistorijskog društva u kojem su žene, 'ni obožavane ni degradirane', vladale nad muškarcima.

Ova slika u ogledalu uobičajene priče o emancipaciji lako se prima i sasvim je jasno da je važna kao motiv u potrazi za jednom ugodnjom istorijom žena. Ipak, njen značaj leži 'ne u njenoj istorijskoj istinitosti, koja je nepouzdana, već u njenom vidjenju prostora ženske moći' (Webster, 1975., str. 151) – takvog tipa moći koji se svojom neposessivnošću i nenasilnošću razlikuje od moći kako je muškarci tipično praktikuju.

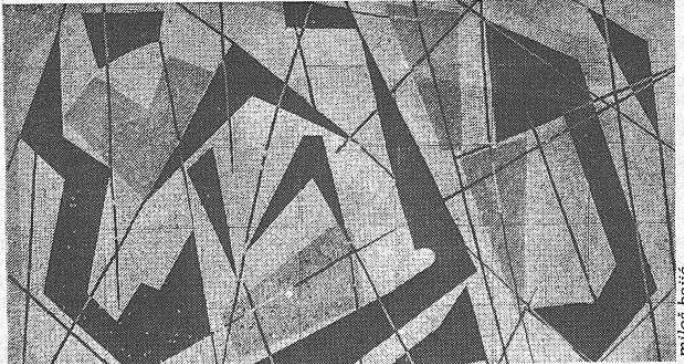
Prvo valja reći da matrijarhat, definisan kao klasna vladavina žena, nije stanje koje isključuje, mada se druge strane ne znači nužno, da pojedinačne žene preuzimaju uloge političkih voda u bilo kom društvu. Niko ne može da tvrdi da je Britanija danas matrijarhat samo zato što ima ženu monarha i ženu premijera. U razmatranju o tome kakvu vrstu moći žene imaju u stvari, korisno je razlikovati moć od autoriteta. Moć je sposobnost da se efikasno deluje na lica i stvari, da se doneose i obebeduju željene odluke koje ne spadaju u pravo dodeljeno pojedinicima ili njihovim ulogama; autoritet je 'pravo da se doneše određena odluka i da se naredi pokornost' (Smith, 1960., str. 18–19). Važna razlika između ova dva je u tome što je autoritet priznata i legitimizirana moć. Autoritet podrazumeva moć; moć ne podrazumeva autoritet, i stvarno može postojati u društvu ni od koga nepriznat (ili bar neproglashed važećim).

Žene pre imaju moć nego autoritet. Sledeća dva primera sasvim su različita po prirodi ali ukazuju na isto. Prvi se odnosi na iskustvo isključivo ženske grupe koja je predavala engleski jezik imigrantima u lokalnoj upravi britanskog obrazovnog sistema; drugi, na upotrebu seksualnih uvedra od strane ženskih militantnih predstavnika u Zapadnom Kamerunu. (1) U lokalnoj upravi britanskog obrazovnog sistema u Huttonu (ime je izmišljeno da bi se sačuvala anonimnost) svi donosioci odluka (direktor i pomoćnici kontrolora) su muškarci. Grupa za podučavanje jezika (GPJ) je isključivo ženska dobrovoljačka grupa, čija je vlastito

izabrana funkcija da predaju engleski jezik imigrantima i opšta briga za lokalne potrebe manjinskih etničkih grupa. Njen direktor i članovi izvršnog odbora su sve žene. GPJ je organizovala časove (6 u 1974., 22 u 1978.) zajedno sa lokalnim koledžom višeg obrazovanja; sačinila je takođe i koordinacioni plan nastave jezika i uspostavila deljenje uz pomoć i opremu sveštenika. (Novac za ove aktivnosti dolazio je uglavnom iz fondova za urbanu pomoć.) Kako se delatnost ove grupe širila, širila se i njena svest da problem etničkih manjina u Huttonu daleko prevazilazi očigledne jezičke potrebe. To je grupu dovelo u vezu sa službama drugih lokalnih uprava: za zdravlje, profesionalna savetovališta itd. Na kraju, imenovanje novog muškog savetnika za obrazovanje u Odeljenju za obrazovanje, sa posebnim uputstvima da preispis učenje engleskog kao drugog jezika dovelo je do toga da se iskustvo GPJ-a uveliko koristi kao osnova za političke smernice o širokom rasponu i velikom stepenu nezadovoljenja potreba manjinskih etničkih grupa u Huttonu (Cohen, 1979).

(2) Bakweri žive na padinama planine Kamerun, vulkanu koji leži na zapadnoj obali Afrike. Izraz 'titikoli' obuhvata sledeći skup: 'ženske intimne delove' (genitalije, anus, i butine), i njihovo vredanje; i 'ženske tajne' i njihovo otkrivanje. Istovremeno dovodi se u vezu sa nekim tipovima obavezne ženske sankcije koju takva uvreda povlači.

Ta uvreda se po pravilu predviđa u obliku optužbe da ženski polni organi smrde. Ako se takva uvreda nanese Bakweri ženi pred svedokom, od nje se očekuje da istog časa pozove napolje sve žene iz sela. Nakon što se ustanove okolnosti, žene počinju da trče i beru biljke sa obližnjeg žbuna, koje zatim vezuju oko pojasa. Okupivši se ponovo oko nansiočca uvrede, one zahtevaju smesta poricanje i obeštećenje. Ukoliko im se ne udovolji zahtevima one u punom broju odlaze do kuće seoskog glavara. Krivac ide pred ostalima, i izriče se optužba. Ako se dokaze da

miloš bešić

je naneta uvreda, presudice mu se globa u iznosu od jednog praseta određene veličine koje se ima razdeliti jednoj grupi žena, ili novčani ekvivalent ovome, plus još nešto više, moguće so, ili perad, ili novac, za neposredno uvredenu ženu. Žene zatim okruže krvica i pevaju pesme pratiće bestidnim pokretima. Svi ostali muškarci brzo se povlače, jer se očekuje da će se oni postideti da ostanu i gledaju kako njihove žene, sestre, snahe i stare žene zajednički plešu. Krivac mora da ostanе, ali će pokušati da sakrije svoje suze. Na kraju, žene se pobedički povlače da podele prase među sobom. (Ardener, 1975., str. 29–30)

Slične sankcije važile su u malim zajednicama i odnosile su se ne samo na seksualne uvrede žena od strane muškaraca, već i na takve prestupe kao što su tučenje trudnica, incest, trudnoća majke koja podiže dete u toku dve godine po radanju, i maltretiranje starica. Među Bakwerima, u kasnom kolonijalnom periodu, tradicionalne direktnе sankcije zamjenjene su formalnim sudskim postupkom. Na primer, 1957. voden je spor pred sudom u Bonjongou; vodile su ga Mary Ekumbe i ostale žene iz Mafanja protiv Efende Mwendeley iz Mafanja:

Tužiocu su zajedno tražili, za sebe i ostale žene iz rodnog grada Mafanja Bakweri, sumu od 20 funti na ime odštete za klevetanje lica i uvredu negde oko 14. februara 1956. oko 2 popodne. Po njima se optuženi dana 14. februara 1956. oko 2 popodne srezo sa gospodom Therisiaom Ese u gradu Mafanja i poslužio se sledećim rečima na jeziku Bakweri: 'Ngwete ja varana isasosa imbondo jawu. Eveli ndi varana vase. Ese ny? Ema linga ema na mende o vewa. Ndi na suu mwango'. Gornje reči na Bakweri jeziku znače da žene u ovom selu imaju smrdljive zadnjice i da ih ne peru. (Ardener, 1975., str. 31)

Posle kraće rasprave, sud je presudio u korist žena, dodelivši im odštetu u iznosu od 10 funti i troškove od 4.0.6d funti.

Primer (1) pokazuje slabost svakog pojma 'političkog sistema' koji zanemaruje širu političku zajednicu – u ovom slučaju zajednicu sveženske grupe za pritisak (podršku koja je uticajna pri donošenju odluka) a da a pri tom nema neposrednog pristupa odlučivanju. Primer (2) dvostruko je značajan: ne radi se samo o kolektivnoj sposobnosti žena da ponište seksualnu uvredu nanesenu od strane muškaraca, već o prisepisanom muškom devalvaciji nezavisne ženskosti. Žene reaguju kao figura: napasti jednu je isto što i napasti sve. Ženske genitalije su označene ženskog kolektivnog identiteta nasuprot muškom, one su biološki simbol vlastitog samopostrovanja koje pre da one same prihvata nego što je određeno da odigra ulogu u premoščavanju koju nameću muškarci.

Žene koje efikasno primenjuju moć u Huttonu i Bakweriju ukazuju na činjenicu da je pravno politički autoritet samo jedna mera političkog statusa žena. Zbog toga, tokom epoha koje su im negirale politička 'prava', žene su zapravo bile u stanju da prilično snažno utiču na društvo. To je tačno, na primer, za rani srednji vek u Evropi, gde je vladao običaj da se ljudi identifikuju prema imenu majke, i gde je posedovanje značajnih delova zemljišta od strane žena bilo ključ za najvažniju privrednu ulogu žena u svojinskom sistemu zasnovanom na porodicu (Herlihy, 1976.). Moć – svake vrste – uvek je povezana sa kontrolom izvora. Raz-

voj privatnog vlasništva i rastući značaj proizvodnje za razmenu zaista teže, kao što je rekao Engels (1981.), svodenju žene na domaćinstvo i pravnoj podredjenosti muškarcu. Ili se žene mogu sagledati kao proizvodnici pojačane ženske moći utemeljene na porodici.

Suprotnost između javnog sveta muškaraca i privatnog sveta žena ne znači da je ženska moć ograničena samo na porodično jezgro, dom, ili srodnici sistem. Cynthia Nelson (1973.) analizirajući dva društvena sveta šatora i logora u nomadskim društvima srednje Azije danas, zaključuje da je tzv. 'ženski moći', sa podcenjivanjem tretiranoj kod muških antropologa, svojstvena temeljna razgranatost. Žene organizuju venčanja, a venčane veze su od velikog političkog značaja. One utiču na političke karijere muškaraca stvarajući i uništavajući im reputaciju; političke odluke koje muškarci donose javno vode računa o ženskim reakcijama. Tako, ženama nedostaje javna moć ali zbog toga nisu lišene svake moći; one su inferiore, sudeći prema muškim procenama, ali ne nužno i prema vlastitim procenama.

Iako se razlikovanje između javnog i privatnog može primeniti na neka društva, važno je napomenuti da ono ne važi za sva. Sarah Skar (1979.) je ustanovila da ne odgovara egalitarnoj društvenoj organizaciji Queshua indijanaca u peruanskim planinama. Ako je kuća oblast privatnog, dom porodice, onda je Quechua domaćinstvo anomalijsko. Ono se sastoji od dve strukture, jednu čine kuhinja i obor za manje domaće životinje, dok se druga sastoji od domaćinskog skladišta u kojem se čuvaju kukuruz, suvo meso, poljoprivredni alat, svećana odela itd. 'Život' se odvija uglavnom u dvorištu ili ispod visećih streha na kućama. Svi članovi domaćinstva polažu pravo na sadržaj skladišta, koje se čuva danočno. Ipk, pojam vlasništva nije zajednički već pojedinačni. Istovremeno, proizvodnju i potrošnju obavljaju domaćinstvo kao jedinica: muškarci i žene dele većinu poslova (proizvodnih i oko brige da decu) podjednako. Ono što se proizvede to se i potroši; svaki višak razmenjuje se sa drugim domaćinstvom. Drugim rečima, domaćinstvo predstavlja korporaciju, a ni u kom slučaju isključivo svet ženskog pola.

Matrijarhat, u tom slučaju, nije puka doktrina prošlosti. Ali pretostaviti postojanje prošlosti u kojoj žene kontrolišu sve i svakoga predstavlja matrijarhat koliko doktrina da su žene univerzalno lišene moći. Istina leži između, i izvan ograničenja modela koji tvrdi da se politika svodi samo na zvanično priznato pravo da se stekne i zadrži moć. Mnoge kulture imaju matrijarhat u svojoj mitologiji, ali mnogo se može otkriti ako se pogleda na koji način se on upotrebljava. Uzmimo predanje Mandurucu inidijanaca, čiji muškarci poseduju seoske visoko cenjene i izrazito simbolične slike muzičke instrumente. Ovi potiču, prema legendi, od vremena kad su tri žene čule muziku koja dolazi iz lagune u šumi: *Pretražile su sve ne videvi ništa osim riba koje plivaju u vodi. Svaka od žena uhvatila je jednu od tih riba, i ova se istog časa pretvorila u karoko (sveti muzički instrument) dajući tako komplet od tri komada. Žena su svirale na tim instrumentima svakodnevno, sve dok ih nije otkrio jedan muškarac koji ih je nagovorio da donesu u selo to što su našle. Tako učinise, ali im moći koju je posedovao karoko omogućio da otmu uloge i zaduženja muškaraca. Žene su zuuzele mušku kuću, dok su muškarci živeli u kolibama. Dok su žene uglavnom svirale na ovim instrumentima, muškarci su morali da prave brašno, donose vodu i drvo za ogrev i briju o deci. Njihova sramota beše potpuna kad su žene noću posećivale kolibe i silom privlačile na sebe pažnju muškaraca. ('Baš kao što mi danas radimo njima', dodade jedan izvestilac.) Ali, žene nisu isle u lov, i stoga nisu mogle da ponuđe ceremonijalnu mesnu žrtvu duhovima kaokoro. Muškarci, kao lovci, pretili su da će zadržati za sebe žrtvenu divljač, i tako izazvati nezadovoljstvo duhova, ako im žene ne predaju instrumente. Žene behu primorane da pristanu, i polne uloge postaše ono što su danas. Međutim, muškarci još uvek moraju da čuvaju karoko od žena ako žele da zadrže svoju diminaciju.* (Murphy, 1959., str. 92–3)

Dругим rečima, svrha predstave o matrijarhatu je da potvrdi patrijarhat: žene ne samo da su vladale, njihova vladavina bila je pobedena (Bamberger, 1974.). Izuzetno je značajno da se mnogi takvi mitovi odnose prema muškom zadržavanju moći kao prema zavisnom od ženskog trajnog i iznudnenog pristanka. Pored toga, mitološko opravdavanje podele uloga među polovicima, i to je zanimljivo, ne govori da se radi o prirodnjoj podeli. Nema izvinjenja zbog činjenice da muškarci određuju uloge.

Važno je da matrijarhat nije isto što matrilinearnost. Činjenica da nasledivanje deluje preko žena nije garancija ženske moći u bilo kom smislu. Analiza 'slagalice' matrilinearnog sistema bila je omiljena tema etnografa, koji središnjim problemom smatraju pitanje »kako kombinovati kontinuitet i regрутovanje preko žena uz kontrolu od strane muškaraca iste lože« (Fox, 1967, str. 113). Ovo je izrazito pogodna ilustracija nedostatka konvencionalne etnografije. Jer, da li je srodstvo igra moći? Zašto bi društva trebalo posmatrati kao strukture moći? Ciji pogled na svet preovlađuje u ovom tumačenju? Ima dovoljno osnova, kao što ćeemo videti u sledećem poglavljiju, da se sam patrijarhat smatra mitom.

1 Greenstein (1973) predstavlja primer kako ova teorijska pretpostavka utiče na strukturu proučavanja političkog ponašanja. Greenstein poredi interesu uzorka dečaka u uzrastu 9–14 godina na New Havenu sa interesima uzorka dečaka u uzrastu 9–14 godina, i nalazi da dečejicama nedostaje politički relevantan interes za 'javno'. Zaključuje da političke razlike među odraslim muškarцима i ženama nastaju u ranom životnom dobu.

os2 Cini se kao da žena treba da bude Konzervativac ako želi da ude u politiku. Jedan razlog je, naravno, to što će bogate žene premati sredstva potrebljana da se stupi u svet politike.

3 Stone prima sa rezervom žensku povratnu ulogu u ekonomskim protestima kao nešto što je povezano sa njihovom 'habavijackom' funkcijom. Kako je to vrlo osoben pogled, njegova tvrdnja da je 1642. bila prva godina kada su žene delovale kolektivno u nacionalnom razmeru može biti selektivna na sličan način.

4 Muški politički aktivisti ne nose, naravno, imena svojih očeva (ili majki) prikaćena na ovakav način, uprkos činjenici da politička delatnost ostaje u porodici za muškarce kao i za žene.

5 Slabo učešće žena iz Laburističke partije na Godišnjoj konferenciji ove stranke duguje se uglavnom činjenici da su većina sindikalnih predstavnika muškarci. Kad žene požele da se kandiduju, javlja se prepreka u obliku dve liste koje sastavlja Uprava sindikata. Lista A sadrži imena onih koje je kandidovala sindikat, a lista B onih koje predlaže partiju u izbornim jedinicama. Na listi A praktično nema žena.

* Do sličnog zaključka dolazi su i istraživači ove oblasti u jugoslovenskom društvu. Uporedi: Ivan ŠIBER, 'Socijalna struktura i politički stavovi', CKD, Zagreb, 1984.

— Ann Oakley: »Subject Women[A powerful analysis of women's experience in society today] Saznana analiza ženskog iskustva u današnjem društvu: pp. 297-315]